

Dászvidányjára, Oroszországra!

Az Európa Tanácsból kizárt extagállam és az Emberi Jogok Európai Bírósága. Hogyan tovább válás után?

CSAPÓ ZSUZSANNA¹

Oroszország Ukrajnával szembeni inváziója 2022-ben az agresszor márciusi kizárásához vezetett az Európa Tanácsból. Az immár 46 tagállamúra folytatkozott páneurópai szervezet emberi jogi alapidokumentuma, az Emberi Jogok Európai Egyezménye sem köti tovább az év szeptembere óta az orosz államot. Mi lesz így a strasbourgi Emberi Jogok Európai Bírósága előtt a folyamatban lévő, orosz vonatkozású ügyek sorsa? Felfüggesztik, lezárják, folytatják az eljárásokat? Miként döntött erről 2023-ban az EJEB? A meghozott, még végre nem hajtott ítéletek tiszteletben tartása miképpen biztosított? Egyáltalán: nem a kívánttal ellentétes hatást kiváltó kitenni egy országot egy nemzetközi emberi jogi jogvédelmi mechanizmusból? Jelen tanulmány e kérdésekre igyekszik választ találni.

Kulcsszavak: Oroszországi Föderáció, Európa Tanács, Emberi Jogok Európai Bírósága, kizárás, folyamatban lévő strasbourgi ügyek

Dasvidaniya, Russia! The European Court of Human Rights and the Ex-Member State Excluded from the Council of Europe. What is Next after Divorce?

The invasion of Russia against Ukraine in 2022 led to the aggressor's exclusion from the Council of Europe in March. The European Convention on Human Rights, the core human rights document of the now 46-member pan-European organisation, has also not bound the Russian Federation since September the same year. What will be the fate of the ongoing Russian-related cases before the European Court of Human Rights in Strasbourg? Will the procedures be suspended, terminated or continued? How did the ECtHR decide on these issues in 2023? How is compliance with the judgments

¹ Egyetemi docens, Nemzeti Közszerológati Egyetem Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar Nemzetközi Jogi Tanszék, e-mail: csapo.zsuzsanna@uni-nke.hu

delivered but not yet enforced, ensured? Nonetheless, is it not counterproductive to exclude a country from an international human rights protection mechanism? This study aims to answer these questions.

Keywords: Russian Federation, Council of Europe, European Court of Human Rights, exclusion, ongoing cases in Strasbourg

Kizárták Oroszországot vagy kilépett az Európa Tanácsból?

Kevesebb mint egy hónappal az Ukrajnával szembeni teljes körű invázió megindítását követően, 2022 márciusának közepén a sajtóhírek hol Oroszországnak az Európa Tanácsból² (ET) való kilépéséről,³ hol kizárásáról⁴ szóltak. Nem volt tehát mindenki számára egyértelmű, az Oroszországi Föderáció önként távozott-e a demokráciát, az emberi jogokat és a jog uralmát promotáló⁵ ET-ből, vagy a többi tagállam döntött úgy, nemkívánatosként ajtót mutatnak eddigi társuknak, az 1996 óta ET-tag Oroszországnak.

Mi okozta a keveredést? Az, hogy az Európa Tanács döntéshozó szervei fel is függesztették, majd ki is zárták Oroszországot, de az oroszok is jelezték, kilépnék a szervezetből. Ám valóban, végül kizárásra került sor.⁶ A szervezet történetében először. (Kilépésre is csak egyszer volt példa, 1969-ben Görögország távozott önként az ET-ből, majd 1974-ben, a katonai junta bukását követően ismét taggá vált.)⁷ Miként követték egymást az események, és miért kizárásról beszélhetünk?

2022. február 25-én az Európa Tanácsnak a tagállamok külügyminisztereiből álló fóruma, a Miniszteri Bizottság⁸ úgy döntött – a Parlamenti Közgyűléssel⁹ folytatott

- 2 Ne feledjük, az Európa Tanács (Council of Europe, Conseil de l'Europe) nem összekeverendő az Európai Tanáccsal (European Council, Conseil européenne). Előbbi egy 1949-ben alapított, ma 46 (az orosz invázió előtt 47) tagállammal rendelkező kormányközi szervezet, utóbbi pedig a 27 tagállamot tömörítő Európai Unió fő politikai döntéshozó szerve, az uniós tagállamok állam- vagy kormányfőinek, valamint az Európai Tanács és az Európai Bizottság elnökeinek fóruma. Utóbbi tehát az Európai Unió egyik intézménye, előbbi pedig az EU-tól független nemzetközi szervezet (amelynek munkájában mindazonáltal valamennyi uniós tagállam ugyancsak részt vesz). Lásd az *Európa Tanács honlapját* és az *Európai Tanács honlapját!*
- 3 *Oroszország kilép az Európa Tanácsból 2022; Oroszország kilépett az Európa Tanácsból, ahonnan amúgy is ki akarták rúgni 2022; Russia's withdrawal from Council of Europe a tragedy for victims of Kremlin's abuses 2022.*
- 4 *Oroszországot kizárták az Európa Tanácsból 2022; Kizárta tagjai közül Oroszországot az Európa Tanács 2022; Council of Europe Officially Expels Russia After 26 Years of Membership 2022.*
- 5 *Do not get confused* [é. n.].
- 6 Nem osztoztam Hárs András véleményét, aki szerint Oroszországot ki is lépett az Európa Tanácsból, és ki is zárták onnan. HÁRS 2023: 9.
- 7 Görögország így az egyetlen tagállam lett az Európa Tanácsban, amely kétszer is ratifikálta az Emberi Jogok Európai Egyezményét. *Russia's withdrawal from Council of Europe a tragedy for victims of Kremlin's abuses 2022; RISINI–FORDE 2022.*
- 8 *Home-Committee of Ministers* [é. n.].
- 9 *Parliamentary Assembly of the Council of Europe* [é. n.].

eszmecserét követően –, hogy az Ukrajna ellen egy nappal korábban indított támadás miatt felfüggeszti Oroszország képviseleti jogait az ET-ben, amely felfüggesztés azonnal hatályba is lép a Miniszteri Bizottság és a Parlamenti Közgyűlés tekintetében. A döntést az ET Statútumának¹⁰ 8. cikke alapján hozták meg, amelynek értelmében felfüggeszhető azon állam képviseleti joga, amely „súlyosan megsérti a 3. cikk rendelkezéseit”, azaz semmibe veszi a jog uralmának elvét, az emberi jogokat és az alapvető szabadságokat.¹¹ Ekkor még hangsúlyozottan ideiglenes döntés született, nyitva hagyták a csatornákat a tárgyalásokra, Oroszország továbbra is tag maradt, és részese az ET keretei között kötött, általa elfogadott egyezményeknek, illetve az ET égisze alatt működő Emberi Jogok Európai Bíróságában is (amely testületbe minden tagállam jelölhet bírót) helyén maradt az orosz bíró.¹²

Felfüggesztésből miként lett kizárás? A Statútum 8. cikke értelmében felfüggesztés esetén a Miniszteri Bizottság kérheti a tagállamot, hogy jelentse be kilépését, ha pedig ezt nem teszi, a Miniszteri Bizottság maga dönthet a tagság megszüntetésének idejéről. A február 25-ei felfüggesztő döntésében a Bizottság nem szólította fel Oroszországot a kilépésre.

Oroszország ezt követően 2022. március 15-én arról értesítette a szervezet főtitkárát, hogy kilép az Európa Tanácsból, és felmondja az Emberi Jogok Európai Egyezményét. Ugyanezen a napon¹³ a Parlamenti Közgyűlés egyhangúlag elfogadta azt a véleményt, amely szerint Oroszország nem maradhat tovább a szervezet tagja,¹⁴ és azt ajánlotta a Miniszteri Bizottságnak, szólítsa fel Oroszországot az azonnali kilépésre, vagy ha ennek nem tennének eleget, a Bizottság a lehető legkorábbi időpontban határozza meg azt a dátumot, amellyel megszűnik az oroszok tagsága.¹⁵ Másnap, március 16-án végül – a Statútum 8. cikke alapján megindult eljárás keretében – úgy döntött a Miniszteri Bizottság egy rendkívüli ülésen, hogy 26 évnyi tagság után azonnali hatállyal megszűnik Oroszország az Európa Tanács tagja lenni.¹⁶

S hogy ez miért nem kilépés volt az oroszok részéről? Mert az ET Statútumának 7. cikke értelmében a kilépését bejelentő tagállam nem tud nyomban szabadulni tagsági kötelezettségeitől.¹⁷ Oroszország esetében a szervezet önkéntes elhagyása csak év végével hatályosult volna. Az ET-tagállamok azonban nem voltak hajlandók tovább

10 Magyarország kihirdette: 1991. évi LXXI. törvény.

11 Committee of Ministers of the Council of Europe 2022a.

12 Council of Europe – Newsroom 2022a.

13 Az orosz értesítés korábban futott be a főtitkárhoz. *Russia's withdrawal from Council of Europe a tragedy for victims of Kremlin's abuses* 2022.

14 Council of Europe – Newsroom 2022b.

15 Parliamentary Assembly of the Council of Europe 2022. § 19–20.

16 Committee of Ministers of the Council of Europe 2022b; Council of Europe – Newsroom 2022b.

17 7. cikk: „A Főtitkárhoz intézett bejelentéssel bármely tagállamnak jogában áll az Európa Tanácsból kilépni. Amennyiben a bejelentés a folyó pénzügyi év első kilenc hónapja során történik, a kilépés ugyanazon év végén válik hatályossá. Ha a bejelentés a pénzügyi év utolsó három hónapjában történik, a kilépés a következő pénzügyi év végén lép hatályba.” A fordítás forrása: 1991. évi LXXI. törvény.

megtérni azt az államot soraik között, amely – ahogy a Parlamenti Közgyűlés fogalmazott¹⁸ – szuverén szomszédjait befolyási övezetként, „közelkülföldként” kezeli.

Mindazonáltal olybá tűnhet, Oroszország azonnali kizárása nem volt konzisztens az ET Statútumával. A 8. cikk értelmében ugyanis egy tagállam felfüggesztését követően felkérhető arra, hogy lépjen ki a szervezetből. S csak ha ezt nem teszi meg, akkor dönthet úgy a Miniszteri Bizottság, hogy kizárja az adott országot. Az orosz kormány azonban bejelentette kilépési szándékát. Fel se kérték a 8. cikk értelmében, hogy lépjen. Azaz a 7. cikk szerinti eljárást kellett volna lefolytatni, a kilépésre vonatkozó procedúrát, amely 2022 év végén lépett volna érvénybe. Ez nem jelentette volna azt, hogy Oroszországot a többieknek el kellett volna tűrniük a szervezet fórumain, hiszen felfüggesztették.¹⁹ Értelmezhetjük mindenesetre (igaz, meglehetősen szabadon) a Statútum 7. és 8. cikkét úgy is, hogy a 7. cikk szerinti kilépés esetén azért nem lehet rögtön elhagyni a szervezetet, hogy ne szabadulhasson önként és menten (például tagdíjbefizetési) kötelességeitől egy számára kellemetlen szituációba keveredett állam. A 8. cikk szerinti tagság megszüntetése pedig magában rejti annak a lehetőségét is, hogy ha egy állam saját elhatározásából kilépne, a bent maradó többiek dönthessenek úgy is, hogy azonnal újtára eresztk az országot.

S hogy van-e út visszafelé? Oroszország lehet-e még újra az Európa Tanács tagja? Jogi, elméleti akadály a nincs az újbóli felvételnek, ahogy ez a gyakorlatban meg is történt 1974-ben az ezredesek diktatúráját megbuktató – korábban a kizárást megelőzendő kilépő – Görögország esetében. Egyelőre azonban rövid- és középtávon²⁰ kevés az esély a visszarendeződésre.

Mi lesz a strasbourgi Emberi Jogok Európai Bíróságának védelmi mechanizmusával? Oroszország szabadul a kontroll alól?

Meglepő tán, hogy a mindig is a párbeszéd fontosságát hirdető²¹ Európa Tanácsból végül kizárták Oroszországot. Nem kontraproduktív kitenni a szűrét a renitensnek, és voltaképp tagsági kötelezettségei alól felszabadítani őt? Nem vezet a szándékkal ellentétes eredményre, ha az Európában a tagállamok felett emberi jogi kontrollt gyakorló nemzetközi szervezet szabályai a kizárt államot többé nem kötik? Különösen az Emberi Jogok Európai Bírósága²² (EJEB) jogvédelmi mechanizmusának kiesése okozhat súlyos gondokat, bár tegyük hozzá, a strasbourgi bíróság és Oroszország viszonya mindig is viharos²³ volt.

18 Parliamentary Assembly of the Council of Europe 2022. § 4.

19 BLANCO 2022.

20 TÓTH-FERENCI 2022: 21, 41.

21 TÓTH-FERENCI 2022: 39.

22 *European Court of Human Rights, Cour européenne des droits de l'homme.*

23 POMERANZ 2012: 17.

Fél évvel azt követően, hogy az orosz államot kizárták az Európa Tanácsból, 2022. szeptember 16-án az ország megszűnt az Emberi Jogok Európai Egyezményének (EJEE)²⁴ is részese lenni. A szerződés 58. cikke értelmében az EJEE felmondását, illetve a tagság megszűnését követően ugyanis még 6 hónapig köti az egyezmény a korábbi szerződő felet. Eddig az időpontig pedig az egyezmény betartása felett örökös strasbourgi bíróság is joghatóságot élvez az ország emberi jogi jogsértései, cselekedetei és mulasztásai kapcsán. 17 450 panasz még be is futott, mielőtt Oroszország kikerült az EJEB direkt fennhatósága alól. (Köztük természetesen nemcsak orosz állampolgárok, de ukrán,²⁵ grúz, moldovai kérelmezők vagy a Malaysia Airlines MH17-es járata áldozatai rokonainak beadványai.)²⁶ További 2129 már meghozott ítélet és döntés pedig arra várt, hogy azoknak az orosz kormány teljes mértékben eleget tegyen.²⁷ A (Strasbourgra jellemző) magánszemély versus Oroszország ügyek mellett pedig folyamatban vannak még (a Strasbourgban igazán ritka) állam – többnyire Ukrajna – versus Oroszország-eljárások is.²⁸

Nagy fejtörést okozott, mit kezdhet a strasbourgi bíróság a még függő orosz ügyekkel, hiszen – ahogy Tóth-Ferenci Adrienn fogalmazott – a „2022. szeptember 16-a előtti jogsértések kapcsán benyújtott panaszok vizsgálatához, majd a bírósági ítélet meghozatalát követően a végrehajtás tekintetében is az alperes kormány szoros együttműködésére lenne szükség”²⁹ Márpedig Oroszország 2022. március 15-ét követően (amikor bejelentette szándékát, hogy felmondja az EJEE-t) megszakította a kapcsolatot a bírósággal.³⁰ Az eddig egyedüli kilépő majd visszalépő Görögország esete sem szolgálhatott példaként, hiszen 1969 előtt görög vonatkozású, természetes személy által indított eljárások nem futottak Strasbourgban, lévén akkor még a görögök nem fogadták el az individuális panaszjogot, az államközi vitákat pedig a Miniszteri Bizottság mint politikai szerv, és nem a bíróság „ítélte meg”, ugyancsak mert Görögország akkor még nem akceptálta a bíróság ezirányú joghatóságát.³¹

Az orosz kizárás kapcsán több alternatíva is felmerült. Az egyik szerint a bíróságnak immár csak a nagy horderejű, politikailag érzékeny, államok közötti jogvitákkal kellene foglalkoznia, ezeket lezárnia. A másik lehetséges út szerint valamennyi Oroszországgal szembeni panasz elbírálását fel kellene függesztenie, míg a helyzet meg nem változik. Ugyancsak megfontolandó, nem kellene-e az EJEB-nek megszüntetnie

24 Magyarország kihirdette: 1993. évi XXXI. törvény.

25 2023. márciusi adat szerint több mint 8500, az oroszok Ukrajnában 2014 után végzett tevékenységével kapcsolatos individuális kérelem várt elbírálásra Strasbourgban. KURNOSOV 2023.

26 KOROTEEV 2022.

27 Council of Europe – Newsroom 2022c.

28 A függőben lévő államközi jogvitákról lásd az *EJEB honlapját!* Az Oroszországot érintő ügyek: 1. Ukrajna v. Oroszország (IX) (no. 10691/21); 2. Ukrajna v. Oroszország (VIII) (no. 55855/18); 3. Georgia v. Oroszország (IV) (no. 39611/18); 4. Ukrajna v. Oroszország (a Krím vonatkozásában) (nos. 20958/14 and 38334/18); 5. Ukrajna és Hollandia v. Oroszország (nos. 8019/16, 43800/14 and 28525/20); 6. Ukrajna v. Oroszország (a Krím vonatkozásában) (no. 20958/14).

29 TÓTH-FERENCI 2022: 40.

30 EMTSEVA 2023.

31 RISINI-FORDE 2022.

valamennyi folyamatban lévő eljárást azon az alapon, hogy az ítéleteknek már úgyse lenne gyakorlati hatása. Illetve vihetnék is tovább az ügyeket mint „*business as usual*”; a szokásos ügymenet szerint, mintha mi sem történt volna, mintha Oroszország nem is távozott volna az Európa Tanács kötelékéből. 2023. januári döntések azt mutatják, a bíróság ez utóbbi utat választotta.³²

Két lényegi kérdést kellett mérlegelnie a bíróságnak. Egyrészt, hogy miként tudja kezelni, hogy az orosz hatóságok nem fognak együttműködni se vele, se az ítéletei végrehajtását monitorozó Miniszteri Bizottsággal. Másrészt, azon ügyek esetében, ahol jelen kellene lennie az orosz bírónak,³³ hogyan tudják feloldani azt az eljárási problémát, amely abból fakad, hogy immár³⁴ országának kizárásával orosz bíró nem ül a testületben.³⁵ Illetve szükséges volt leszögezni azt is, van-e egyáltalán még jogsultsága eljárni a bíróságnak az Oroszország ellen benyújtott panaszok tárgyában.

A strasbourgi bíróság nagykamarája és kamarája által 2023 januárjában hozott döntésekben lefektetett eljárási alapelvek mutatják, az EJEB miként kívánja rendezni az orosz távozással előállt új helyzet jelentette kihívást. Elsőként a nagykamara a Fedotova és mások v. Oroszország ügyben³⁶ szögezte le – amit már a bíróság plenáris ülésen hozott határozata 2022. március 22-én deklarált³⁷ –, hogy továbbra is van joghatósága eljárni olyan feltételezett jogsértéseket érintő panaszok tekintetében, amely magatartások vagy mulasztások 2022. szeptember 16. előttre datálhatók. Eddig az időpontig – az EJEE fent hivatkozott 58. cikke értelmében – kötötte Oroszországot az EJEE, így az EJEB is eljárhat az egyezményértést felróvó beadványok kapcsán. Pár nappal később a Kutayev v. Oroszország³⁸ és a Svetova és mások v. Oroszország³⁹ ítéletekben is azonos álláspontra helyezkedtek a kamarák a joghatóságot illetően. Ezen ügyekben továbbá értesítette a bíróság a feleket arról (az EJEB szabályzata⁴⁰ 29. cikk 2. bekezdését analógia útján alkalmazva), hogy a hivatalban lévő bírák közül *ad hoc* bírót jelölnek, helyettesítendő a kiesett orosz bírót, ahogy ezt teszik majd a további, még függőben lévő orosz ügyek esetében is. (*Ad hoc* bíró ekkénti kijelölésére már az Ecodefence és mások v. Oroszország ügyben 2022 júniusában – a „külföldi ügynök” törvény

32 EMTSEVA 2023; DZEHTSIAROU 2022a.

33 Az EJEE 26. cikkének (4) bekezdése szerint „hivatalból tagja a Kamarának és a Nagy kamarának a félként érintett Magas Szerződő Fél tekintetében választott bíró”, azaz a komplexebb ügyeket tárgyaló testületekben ott kell lennie annak a bírónak, akit az alperes ország által jelöltekből választottak.

34 2022. szeptember 16. óta. Lásd *Resolution of the European Court of Human Rights* 2022.

35 EMTSEVA 2023.

36 *Fedotova and Others v. Russia*. ECtHR.

37 A bíróság csak pár napot „bizonytalankodott”, március 16-án ugyanis az Oroszországgal szembeni eljárások felfüggesztéséről döntött az elnöke, de március 22-én már a felfüggesztést feloldották, megállapítva a bíróság fennmaradó joghatóságát. *Resolution of the European Court of Human Rights on the consequences of the cessation of membership of the Russian Federation to the Council of Europe in light of Article 58 of the European Convention on Human Rights* 2022; ECHR – Press Release 2022.

38 *Kutayev v. Russia*. ECtHR.

39 *Svetova and Others v. Russia*. ECtHR.

40 *Rules of Court* 2023.

vonatkozásában – hozott ítélet kapcsán is sor került.)⁴¹ Bár felhívták erre, az orosz kormány nem reagált észrevétellel e fejleményre. Másnap a nagykamara az Ukrajna és Hollandia v. Oroszország⁴² államközi jogvitában is megerősítette az orosz bíró helyetti *ad hoc* bíró jelölését mint megoldást. (Az *ad hoc* bíró ekkénti alkalmazását Kanstantsin Dzehtsiarou úgy értékelte, bár az nem mond ellent az EJEE betűinek, de szellemének biztosan, s így az EJEB legitimitását veszélyezteti.)⁴³ Az orosz kormány távolmaradását illetően a Svetova és mások ügyben a bíróság kifejtette, hogy nem akadály a orosz ügyek elbírálásának, ha Oroszország az eljárásban nem működik közre, s nem nyújt be írásbeli észrevételeket. (Felmerül azonban ugyancsak az alperes – bár önként vállalt – távollétében hozott ítéletek legitimitásának megkérdőjelezhetősége.)⁴⁴ A bíróság megítélése szerint bár Oroszország már nem részese az Emberi Jogok Európai Egyezményének, mégis kötelessége a kooperáció olyan ügyek kapcsán, amelyek az EJEE oroszországi hatályának megszűnése előtti eseményeket érintik. Ha kötelezettségét nem teljesíti az ország, vonhatjuk le a bíróság állásfoglalásából a következtetést, azzal nem juthat előnyhöz, miszerint szabadulna felelőssége megállapításától. Hasonló szituációba mindazonáltal keveredett már az EJEB, 2000-ben ugyanis Törökország nem volt hajlandó beadványt készíteni, sem megjelenni a tárgyaláson a Ciprus elleni államközi perben.⁴⁵ A Bíróság szabályzatának 44C cikke is azt jelzi, az alperes állam obstrukciója nem lehet akadály a eljárásnak. Mindemellett, ahogy arra a Bíróság a Svetova-ügyben is rámutatott, a bepanaszolt állam részéről az együttműködés megtagadása nem jelentheti automatikusan a panaszos kérelmének elfogadását: a Bíróságnak meg kell bizonyosodnia arról, hogy a panasz mind ténybelileg, mind jogilag megalapozott.⁴⁶ Ami pedig az egyszerűbb, ismétlődő orosz vonatkozású ügyeket illeti (például a fogva tartás időtartamával és körülményeivel vagy a gyülekezési szabadsággal stb. kapcsolatos panaszok esetében),⁴⁷ ahol a 7 tagú kamarák vagy a nagykamara helyett elegendő a 3 fős bizottsági forma is, azaz amely testületben csak kivételesen vannak jelen az alperes kormány „nemzeti” bírái, a bíróság tájékoztatása szerint folyik tovább a jól bejáratott rutin szerint, a kialakult esetjog alapján az ítélezés. Körülbelül 12 000 ilyen panaszt, az Oroszország elleni beadványok mintegy 70%-át e gyors, szimpla, a már kikristályosodott esetjogot alapul vevő folyamatban bírálják el.⁴⁸

Születtek is folyamatosan 2023-ban is Oroszországot elmarasztaló ítéletek egyrészt magánszemélyek által indított eljárásokban, másrészt államközi jogvitában, így a ki zárásukat követő év tavaszán az EJEB az oroszokat közel 130 millió euró megfizetésére

41 *Ecodefence and Others v. Russia*. ECtHR; KOROTEEV 2022.

42 *Ukraine and the Netherlands v. Russia*. ECtHR, § 39, 40.

43 DZEHTSIAROU 2022a.

44 DZEHTSIAROU 2022a.

45 KURNOSOV 2023.

46 KURNOSOV 2023.

47 KOROTEEV 2022.

48 ECHR – Press Release 2023.

kötelezte a pernyertes Georgia/Grúzia javára (a 2008-as fegyveres konfliktus során elkövetett emberi jogi jogsértésekért).⁴⁹

De miként lesznek az ítéletek végrehajtvá? 2022 márciusa óta Oroszország nemcsak a strasbourgi bírósággal, de az ET Miniszteri Bizottságával is megszakította a kommunikációt. Nem szolgáltat információt arról, miként hajtják végre a bíróság meghozott ítéleteit, amely jelentéstételre minden részes fél rendszeres jelleggel köteles. Sőt, belső jogszabályban tiltották meg az EJEB ítéleteinek végrehajtását az orosz felmondó nyilatkozatot, 2022. március 15-ét követően.⁵⁰ Az oroszok az év júniusában hozott törvényük szerint a március idusát követően hozott EJEB-ítéletek kapcsán nem fognak se kompenzációt fizetni, se hazai bírósági eljárásokat újranyitni,⁵¹ azaz nem fogják a megállapított sérelmeket orvosolni.⁵² Ne felejtjük azt se, hogy különösen az utóbbi években, 2016 óta folyamatosan a 47 tagállam között Oroszország volt az az állam, amelynek a legtöbb végre nem hajtott ítélet volt felróható! A European Implementation Network civil hálózat szerint Oroszország – messze kimagaslóan a többi ET-taghoz képest⁵³ – az elmúlt 10 év ún. vezető ítéleteinek⁵⁴ 92%-át nem hajtotta még végre.⁵⁵ Ráadásul a tagállamok közül egyedülként, nemzetközi kötelezettségeikkel szembenemelve⁵⁶ alkotmányukban is rögzítették – 2015-ben – azt a „jogukat”, hogy az EJEB „alkotmányellenes” ítéleteit nem kell végrehajtaniuk, és két strasbourgi ítéletet⁵⁷ végrehajthatatlannak is nyilvánított alkotmánybíróságuk.⁵⁸

Két dolog tagadhatatlan. Egyrészt Strasbourgnak eleve nincs erős végrehajtási mechanizmusa. Amikor az 1950-es években – ahogy arra Ausra Pads kocimaite felhívja a figyelmet – a jelenleg is működő szisztémát kialakították, még a demokráciák szűk klubja volt az Európa Tanács. Ekkor még elegendőnek tűnt az államok jóhiszemű eljárására alapozni, illetve nyomásgyakorlás és meggyőzés útján rávenni a teljesítésre az ítéletek végrehajtásától vonakodó államokat. Másrészt, ami most Oroszországot

49 *Georgia v. Russia (II)*. ECtHR; *ECtHR Obligated Russia to Pay about 130 Million Euros for Violations after Attack on Georgia 2023*; *ECHR Orders Russia to Pay Over 129 Million Euros to Georgia 2023*.

50 Lásd a 2022-ben elfogadott 180. és 183. számú törvényt! SKOBLIK 2023.

51 KOROTEEV 2022.

52 PACZOLAY 2021: XIX.

53 Az átlag: 49%. Magyarország esetében: 76%. European Implementation Network: *Countries*.

54 Vezetőknek nevezi e strasbourgi központú NGO-hálózat azokat a szokásos ügyeknél bonyolultabb eseteket, amelyeknél az ítélet implementálása komplexebb, ugyanis (belső jogi) jogszabályváltozás vagy a kialakult gyakorlat módosítása szükségeltetik annak érdekében, hogy a jogsértés ne ismétlődjék meg. European Implementation Network: *Countries*; European Implementation Network: *Overview of the Network*.

55 European Implementation Network: *Countries*; LEACH 2022.

56 Ellentmondva egyrészt az Emberi Jogok Európai Egyezményének, másrészt a nemzetközi szerződések jogáról szóló 1969. évi bécsi egyezménynek. Lásd az előbbi szerződés 46. cikkét („A Magas Szerződő Felek vállalják, hogy magukra nézve kötelezőnek tekintik a Bíróság végleges ítéletét minden ügyben, amelyben félként szerepelnek.”) és az utóbbi szerződés 26. cikkét („Minden hatályos szerződés kötelezi a részes feleket és a szerződést jóhiszeműen kell végrehajtaniok!”)

57 A következő két ügyben: *Anchugov and Gladkov v. Russia*. ECtHR; *Neftyanaya Kompaniya Yukos v. Russia*. ECtHR.

58 SEBŐK 2017: 113–124; PADS KOCIMAITE 2023.

illeti, a felfüggesztésnél és a kizárásnál tovább már nem lehet lépni, azaz minden „soft” szankció ezek után nem tűnik többnek mint szimbolikus és hiábavaló lépés.⁵⁹ Oroszországnak – szomszédja nyílt letámadása után – már nincs mit félténie jelenleg nemzetközi reputációján, így ha képletesen szégyenpadra is ültetnék a strasbourgi ítéletek ignorálása miatt, a „*naming and shaming*” technika (azaz miszerint az államok nem szívelik, ha jogsértőnek bélyegzik őket, ezért teljesítik nemzetközi kötelezettségeiket) esetében nem működne.

Mindazonáltal Oroszországnak valamennyi, 2022. szeptember 16. előtti történéssel kapcsolatos (tehát nem feltétlenül szeptember 16-ig beérkezett)⁶⁰ panasz felperes szempontjából pozitív elbírálása esetében kötelessége lenne a kiszabott kártérítési összegeket megfizetni. A strasbourgi bíróság azonban nemcsak a jogsértést állapítja meg, és mellé nemcsak kártérítést ítél a jogaiban sértett magánszemélynek,⁶¹ de gyakorta megjelöli azt a belső jogi problémát is, amelyet orvosolandónak tart a leendő újabb jogsértések elkerülése végett. Hogy utóbbinak eleget tenni, azaz az ún. általános intézkedéseket meghozni még – a szerződés rá vonatkozó hatályának megszűnése után – köteles lenne-e Oroszország, ez már vitatható, hiszen jövőbeli lépések megtételéről lenne szó.⁶²

Ami az elégtételként megítélt kártérítési összegek meg nem fizetését illeti, Kirill Koroteev járható útnak tartaná, ha, mivel a sértettek nem hagyhatók cserben, jóvátételi alapot (Trust Fund) állítanának fel az ET tagállamai a pénzösszegek utalására. Mintául akár a Nemzetközi Büntetőbíróság 2004-ben felállított jóvátételi alapja szolgálhatna (amely alap a népirtás, a háborús bűncselekmény, az emberiesség elleni bűntett és az agresszió áldozatainak megsegítését szolgálja).⁶³ Mivel az EJEE Preambuluma kifejezetten utal a szerződésben foglalt jogok közös biztosítására, e kollektív érvényesítés kötelezettsége az államokat arra sarkallhatná, hogy önkéntes befizetéseikből (és persze magánszemélyek hozzájárulásaiból is) biztosítva legyen az oroszországi emberi jogi jogsértések áldozatainak kompenzálása. Amennyiben pedig az Oroszországi Föderáció a jövőben ismét csatlakozna az Európa Tanács tagállamainak klubjához, feltételül kellene szabni az alap által folyósított összegek – kamattal terhelt – megtérítését.⁶⁴

Hasonló innovatív megoldások nélkül az EJEB utolsó orosz ítéleteinek más hatása nem lesz, mint csupán a jogsértések néven nevezése. A jogsértés megállapítása olykor valóban elégséges elégtétel lehet a panaszosnak, ám ha csak erről szólna a strasbourgi jogérvényesítés, közel sem futna be a bírósághoz oly temérdeknyi kérelem évről évre Európa megannyi szegletéből.

59 PADSKOCIMAITE 2023.

60 Lásd erről pontosabban az utolsó fejezetben írtakat!

61 Megjegyzendő, kártérítést nem minden esetben ítélnek meg a panaszosnak, még ha az egyezményesítést meg is állapítja a bíróság.

62 PADSKOCIMAITE 2023.

63 International Criminal Court: *Trust Fund for Victims*.

64 KOROTEEV 2022.

Pedig jó ötletnek tűnt... Kizárni vagy bent tartani érdemes a renitens államot?

Visszatérve a fentebb már felvetett dilemmára, óhatatlanul felmerült Oroszország kizárása kapcsán a kérdés: ha megfosztjuk tagságától az Európa Tanács (és természetesen a tágabb, az egész nemzetközi közösség) alapértékeit semmibe vevő agresszor államot, nem teszünk-e neki szívességet azzal, ha ráadásul elszakítjuk azokat a kötelekeket is, amelyek az emberi jogi szabálysértésekért való számonkérést szolgálták, s egyúttal a jogsértések szankcionálásával a lehetséges további normaszegéseknek elejét vették? Az Oroszországi Föderációnak az európai emberi jogi védelmi mechanizmusból való kizárásával ugyanis persze, hogy nem apadtak el az országban a „szokásos” emberi jogi jogsértések (a véleménynyilvánítás szabadsága, a kínzás, az embertelen bánásmód, az erőszakos eltüntetés, a diszkrimináció, a büntetőeljárás garanciák stb. kapcsán),⁶⁵ de a háború intenzívebbé válásával akár újabbak is jelentkeztek – lásd például a katonai cenzúra kérdése.⁶⁶

Fontos leszögezni, hogy az Ukrajna elleni orosz agresszió kétséget kizáróan napjaink egyik feltétlen érvényesülést kívánó nemzetközi (*ius cogens*)⁶⁷ szabályának – az államok közötti erőszak tilalmának⁶⁸ – a megsértését jelenti,⁶⁹ s mint ilyen e normaszegés nemcsak a felelős állam oldalán, de a nemzetközi közösség minden tagja számára kötelezettségeket keletkeztetett.⁷⁰ Utóbbi kötelezettségek egyike szerint⁷¹ minden állam köteles jogszerű eszközökkel a nemzetközi *ius cogens* sérelme következtében előállt helyzet felszámolásában közreműködni.⁷² Ez akár jelenthet nemzetközi szervezetről való kizárást is, hátha az erőteljes nemzetközi elítélés, az elszigetelés jobb belátásra készíti a jogsértő államot. Nem is a jogszerűsége vagy a megalapozottsága kérdőjelezhető meg tehát az orosz állam Európa Tanácsból való kiebrudalásának – s így a strasbourgi védőernyő becukolásának Oroszország felett –, hanem annak célszerűsége. Immár a Kreml túlkapasainak, alapjogsértéseinek áldozatai nem tudnak ugyanis erős – az univerzális, ENSZ-keretek közötti lehetőségekhez képest jóval erősebb – nemzetközi fórumhoz, a strasbourgi bírósághoz fordulni jogorvoslatért. Karinna Moskalenko szerint⁷³ ez nem az orosz kormány, hanem az átlagemberek büntetése, hiszen elestek a legszofisztikáltabb nemzetközi emberi jogi védelmi rendszer⁷⁴ nyújtotta lehetőségektől.

65 KOROTEEV 2022.

66 KOROTEEV 2022.

67 A nemzetközi jog *ius cogens* szabályairól lásd CSAPÓ 2020: 25–43.

68 ENSZ Alapokmány 2. cikk (4) bekezdés. Magyarországon kihirdette: 1956. évi I. törvény.

69 NAGY 2023: 48, 57; CSAPÓ 2022a: 14, 18.

70 CSAPÓ 2023.

71 Lásd az ENSZ Nemzetközi Jogi Bizottságának 2001. évi végleges tervezetét az államok nemzetközi jogsértésekért való felelősségéről: *Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts (ARSIWA)* 2001. 41. cikk.

72 CSAPÓ 2022b: 64–71.

73 Idézi: LEACH 2022.

74 LAWSON 2022.

Mégsem maradhatott válasz nélkül, hogy Oroszország megrengette azt a nemzetközi rendet, amelynek fenntartásáért ő is a fő felelősséget viselők egyike mint az ENSZ Biztonsági Tanácsának állandó tagja. Annál is inkább, mivel a tagságtól való megfosztás első ízben való alkalmazása tán az Európa Tanács többi, súlyos emberi jogi – eufemisztikusan – „kihívásokkal küzdő” tagállama számára is intő példa lehet,⁷⁵ miszerint ha kötelezettségeiket figyelmen kívül hagyják, könnyen a páriák padjára kerülhetnek ők is. Márpedig természetesen akár jelentős gazdasági következményei is lehetnek annak, ha egy államra rásütik a normasértő bélyegét, gondoljunk akár csak az adott országból – a közvélemény nyomására – kivonulni kényszerülő vállalatokra s ennek tovagyűrűző negatív hatásaira.

Az Európa Tanács történetének első kizárása tehát kézzelfogható közelségbe hozza e súlyos szankció lehetőségét azon ET-tagállamok számára is, akik netán könnyedén legyintenek Strasbourg elmarasztaló ítéleteire. Ne feledjük, ahogy arra Esra Demir-Gürsel felhívja a figyelmet, hogy Oroszország Európa Tanácshoz való 1996-os csatlakozása óta számos olyan orosz vonatkozású eseménynek lehettünk tanúi, amely szintén alappal jelezhetette az Európa Tanács alapvető értékeit rögzítő, statútumbeli 3. cikk semmibe vételét! A csecsen háborúk az 1990-es és a 2000-es években, a Grúzia elleni fegyveres konfliktus 2008-ban, a Krím annektálása 2014-ben, ezek mind tömeges emberi jogi aggályokat vetettek fel, nem is beszélve arról, hogy Oroszország – ahogy azt korábban már érintettük – az ET-tagállamok között mindig is kimagaslott a rekordszámú⁷⁶ emberi jogi jogsértéseket illetően.⁷⁷ (A kizárást megelőző évben, 2021-ben az EJEB ítéleteinek 21%-át az orosz hatóságok ellenében hozta, valóban tehát a legnagyobb „kliense” Oroszország volt a bíróságnak.)⁷⁸ 2022-ben vált világossá, hogy létezik a pont, amelyen túl már nem tolerálható az ET-ben a *rule of law* ignorálása. Oroszország példája tán arra ösztönzi az Európa Tanács emberi jogi jogsértésekben „élen járó” feketebárány-országait, hogy igazodjanak a közös értékekhez.

Az mindazonáltal biztos állítható, hogy 2022 szeptembere óta az Oroszország joghatósága alatt állók emberi jogi panaszaiakkal immár nem fordulhatnak a strasbourgi bírósághoz. Az ukrajnai megszállt területeken, azaz Oroszország hatékony ellenőrzése alatt (vagy akár a moldovai Transznisztriában)⁷⁹ élők is elestek e lehetőségétől⁸⁰ – már ami az orosz hatóságokkal szembeni fellépést illeti. (Pontosabban fogalmazva befuthatnak még panaszok Strasbourgba a fenti személyi kör esetében akár évek múltán is, amennyiben a panaszost ért emberi jogi sérelem az EJEE oroszországi hatályának megszűnése előtt, akár 2022. szeptember 15-én történt, és amennyiben a rendelkezésre álló, a strasbourgi szabályok szerint az EJEB-hez fordulás előtt kimerítendő hazai jogorvoslati lehetőségek még hosszú időt vesznek igénybe.⁸¹ Illetve nem

75 DEMIR-GÜRSEL 2022.

76 Lásd az EJEB 2021-es statisztikai adatait: *The ECHR in facts & figures 2021 2022*: 5.

77 DEMIR-GÜRSEL 2022.

78 DZEHTSIAROU 2022b.

79 DZEHTSIAROU 2022b.

80 RISINI-FORDE 2022.

81 DZEHTSIAROU 2022b.

egyszeri, hanem folyamatban lévő jogsértések, például erőszakos eltűntetés esetében is számíthatunk később beérkező panaszokra, amennyiben a jogsértés még akkor indult, amikor Oroszországot kötötte az EJEE.⁸²⁾

Sajnos annak kapcsán sem lehetnek kétségeink: Strasbourg hiába hoz Oroszországot elmarasztaló ítéleteket az ország kizárását követően azon ügyekben, amelyek kapcsán még joghatósággal rendelkezik, az orosz állami szervek nem fognak törődni az ítéletek végrehajtásával.

Továbbá bár Oroszország nem ratifikálta se a halálbüntetést béke idején tiltó 6. számú, se a halálbüntetésre teljes tilalmat hirdető 13. jegyzőkönyvét az EJEE-nek (az előbbi ugyanakkor aláírta),⁸³ az ET-hez történt 1996-os csatlakozásakor elnöki rendelettel⁸⁴ vállalt moratóriumot is feloldhatja akár.⁸⁵ Dmitrij Medvegyev ennek lehetőségére 2022 márciusában már rögtön utalt is.⁸⁶

Nagy ára van tehát Oroszország kizárásának.⁸⁷ (Amit cseppet sem kompenzál az a következmény, hogy a közel 150 milliós Oroszország távozásával az EJEB munkaterhe hatalmasat könnyebbedik idővel.)

Mindazonáltal természetesen az Európa Tanács, az emberi jogok európai őrzője és korábbi legkeletibb tagállamának szakítása korántsem jelenti azt, hogy Oroszország mentesült volna emberi jogi kötelezettségei alól.⁸⁸ Nem kötik ugyan tovább az ET égisze alatt született szerződések, de egyrészt részese maradt számos generális sokoldalú emberi jogi egyezménynek, illetve az e nemzetközi megállapodásokban foglalt rendelkezések kötelezik őt, mint ahogyan minden más országot, szokásjogi alapon is. Az alapvető emberi jogi előírások ugyanis *erga omnes*, a nemzetközi közösség valamennyi államát terhelő kötelezettségek.⁸⁹ Betartásuk nemzetközi kontrollja azonban valóban annak függvénye, az állam mely nemzetközi konvenciónak részese.

Zárógondolatok

Az 1996-ban az oroszok csatlakozásával megvalósuló Reykjavíktól Vlagyivosztokig terjedő „Nagyobb Európa”⁹⁰ emberi jogi rezsimje az Oroszországi Föderáció kizárásával 2022-ben visszazsugorodott.⁹¹ Annak ugyan továbbra sem lesz jogi akadály, hogy orosz állampolgárok emberi jogi beadványaikkal a 46. ma is ET-tagállam egyikét-

82 LAWSON 2022.

83 Council of Europe [é. n.].

84 Presidential decree No. 724 of 16 May 1996; *Russian Federation Stakeholder Report for the United Nations Universal Periodic Review: The Death Penalty* 2023.

85 RISINI–FORDE 2022.

86 *Russia Quits Europe's Rule of Law Body, Sparking Questions Over Death Penalty* 2022.

87 DZEHTSIAROU 2022b.

88 LATTMANN 2023: 191.

89 DINSTEIN 1992: 16.

90 *The Budapest Declaration for a Greater Europe without dividing lines* 1999.

91 DZEHTSIAROU 2022b; ÇALI 2022; Council of Europe – European Convention on Human Rights [é. n.]: 3.

másikat citálják a strasbourgi bírák elé, amennyiben ezen országok szervei követték el a panaszban terhükre rótt állítólagos jogsértéseket⁹² (akár például a Putyinhoz kötődő oligarchákra az orosz invázió miatt kirótt – emberi jogi aggályokat felvető⁹³ – szankciók kapcsán),⁹⁴ ám ennek jelentőségét sem lebecsülve az vitathatatlan, az EJEB-re az orosz állampolgároknak elsősorban saját hatóságaik visszaélései, túlkapásai kapcsán lenne szükségük.

Ha Oroszország egy évtizeden belül újra csatlakozna az Európa Tanácshoz,⁹⁵ tán a mostani károk még reparálhatók lennének. Az EJEB által orosz ügyekben meghozott utolsó – Oroszország által jelen állás szerint semmibe vett – ítéletekben kiszabott kompenzációk utólagos kifizetése még gyógyírt jelenthetne a panaszosok sérelmeire. Ha azonban Oroszország rövid időn belül nem tér le jelenlegi nyomvonaláról, hiábavalónak tűnnek a strasbourgi bíróság aktuális erőfeszítései.

Az mindazonáltal sajnálattal megállapítható, hogy Oroszország kizárása az Európa Tanácsból az erős háborúellenes üzeneten túli jelentőséggel nem bírt, lényegi változásokat nem eredményezett e lépés az azóta elmúlt évben: az Oroszországi Föderáció ma is folytatja szuverén szomszédjával szembeni agresszióját. Éppígy és épp ennek fényében is leszögezhető: az 1996 és 2022 között 26 évig fennállt ET-tagság nem hozott mélyreható reformokat Oroszországban.⁹⁶ Az 1990-es évek optimizmusa, reményei pár évtized múltán szertefoszlottak. Ahogy Oroszország köteléke is elszakadt Európával.

Negyed évszázadig mindenesetre egy szuperhatalom, eddig egyedüliként, emberi jogi kérdéseket illetően szoros⁹⁷ nemzetek feletti felügyelet alatt állt.⁹⁸ Hiányozni fog.

Irodalomjegyzék

- Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts (ARSIWA)* (2001). International Law Commission, November 2001, UN Doc. A/RES/56/83 (2001), Supplement No. 10 (A/56/10) IV.E.1. Online: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/9_6_2001.pdf
- Az EJEB honlapja*. Online: www.echr.coe.int/inter-state-applications
- Az Európa Tanács honlapja*. Online: www.coe.int/en/web/portal
- Az Európai Tanács honlapja*. Online: www.consilium.europa.eu/hu/european-council/
- BLANCO, Sebastián Mantilla (2022): A Backdoor Exit from the European Convention on Human Rights. *Verfassungsblog*, 2022. április. 5. Online: <https://doi.org/10.17176/20220406-011203-0>
- ÇALI, Başak [@calibasak] (2022). *Twitter*, 2022. március 10. Online: https://twitter.com/calibasak/status/1501975910651731974?s=20&t=dPa_rQqoRA9F0_YXQv1hg

92 DZEHTSIAROU 2022b.

93 Lásd elsősorban az Emberi Jogok Európai Egyezménye 1. jegyzőkönyvének 1. cikkét a tulajdon védelméről!

94 KOCH–SOMERS–JOCE–ROWLAND 2022.

95 DZEHTSIAROU 2022b.

96 QUELL 2023.

97 Legalábbis összevetve a gyengébb univerzális mechanizmusokkal.

98 LAWSON 2022.

- Committee of Ministers of the Council of Europe (2022a): *Situation in Ukraine – Measures to be taken, including under Article 8 of the Statute of the Council of Europe*. 1426ter meeting, 2022. 02. 25. CM/Del/Dec(2022)1426ter/2.3. Online: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=0900001680a5a360
- Committee of Ministers of the Council of Europe (2022b): *Consequences of the aggression of the Russian Federation against Ukraine. Procedure under Article 8 of the Statute*. 1428ter meeting, 2022. 03. 16. CM/Del/Dec(2022)1428ter/2.3. Online: https://search.coe.int/cm/pages/result_details.aspx?objectid=0900001680a5d7d9
- Council of Europe [é. n.]: *The ECHR and the Death Penalty: A Timeline*. Online: www.coe.int/en/web/portal/death-penalty
- Council of Europe – European Convention on Human Rights [é. n.]: *Rights and Freedoms in Practice. Teaching Resources*. Online: www.echr.coe.int/documents/d/echr/pub_coe_teaching_resources_eng
- Council of Europe – Newsroom (2022a): *Council of Europe Suspends Russia's Rights of Representation*. Online: www.coe.int/en/web/portal/-/council-of-europe-suspends-russia-s-rights-of-representation
- Council of Europe – Newsroom (2022b): *The Russian Federation is Excluded from the Council of Europe*. Online: www.coe.int/en/web/portal/-/the-russian-federation-is-excluded-from-the-council-of-europe
- Council of Europe – Newsroom (2022c): *Russia Ceases to be Party to the European Convention on Human Rights*. Online: www.coe.int/en/web/portal/-/russia-ceases-to-be-party-to-the-european-convention-on-human-rights
- Council of Europe Officially Expels Russia After 26 Years of Membership* (2022): Online: www.rferl.org/a/council-europe-expels-russia/31756178.html
- CSAPÓ Zsuzsanna (2020): „[...] és amelyet csak a nemzetközi jognak az ugyanilyen jellegű későbbi szabályával lehet megváltoztatni.” Az 1969. évi bécsi egyezmény és a *ius cogens* módosíthatósága. *Állam- és Jogtudomány*, 61(1), 25–43. Online: http://real.mtak.hu/109132/1/AJT_2020_01_02_CSAPÓ.pdf
- CSAPÓ Zsuzsanna (2022a): Az orosz-ukrán háború és az egyén felelőssége a *ius ad bellum* és a *ius in bello* normák megsértéséért. *Ügyvédek Lapja*, 61(3), 14–19. Online: https://issuu.com/panpress/docs/ul_22_03_egyben
- CSAPÓ Zsuzsanna (2022b): 2022 és az orosz agresszió: Semmibe vagy komolyan vesszük a nemzetközi *ius cogens* koncepcióját? In BARCSI Tamás – DIÓSI Szabolcs (szerk.): *A válság elméleti vonatkozásai: Tanulmánykötet*. Pécs: Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 64–71. Online: <https://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/34836/PTE-AJK-20230117-1.pdf?sequence=1&isAllowed=y#page=67>
- CSAPÓ Zsuzsanna (2023): Segíteni vagy nem segíteni: ez itt nem lehet kérdés. *Ludovika blogtér, Kormányzás és tudomány blog*, 2023. január. 30. Online: www.ludovika.hu/blogok/kormblog/2023/01/30/segiteni-vagy-nem-segiteni-ez-itt-nem-lehet-kerdes/
- DEMIR-GÜRSEL, Esra (2022): The Council of Europe's Sharp Turn. Russia's Expulsion and its Possible Implications for Other Member States. *Verfassungsblog*, 2022. március. 25. Online: <https://doi.org/10.17176/20220326-001228-0>
- DINSTEIN, Yoram (1992): The erga omnes Applicability of Human Rights. *Archiv des Völkerrechts*, 30(1), 16–21. Online: www.jstor.org/stable/40798679
- Do not get confused [é. n.]. *Council of Europe*. Online: www.coe.int/en/web/about-us/do-not-get-confused

- DZEHTSIAROU, Kanstantsin (2022a): The Range of Solutions to the Russian Cases Pending before the European Court of Human Rights: Between 'Business as Usual' and 'Denial of Justice'. *ECHR Blog*, 2022. augusztus. 16. Online: www.echrblog.com/2022/08/the-range-of-solutions-to-russian-cases.html
- DZEHTSIAROU, Kanstantsin (2022b): What Would Russia's Departure from the Council of Europe Mean for the Strasbourg System of Human Rights Protection? *ECHR blog*, 2022. március. 11. Online: www.echrblog.com/2022/03/what-would-russias-departure-from.html?m=1
- ECHR – Press Release (2022): *The European Court of Human Rights Decides to Suspend the Examination of All Applications against the Russian Federation*. Press Release, ECHR 092 (2022), 2022. március. 16. Online: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=003-7287047-9930274&filename=The%20European%20Court%20of%20Human%20Rights%20decides%20to%20suspend%20the%20examination%20of%20all%20applications%20against%20the%20Russian%20Federation.pdf>
- ECHR – Press Release (2023): *Latest Rulings by the European Court Set Out the Procedure for Future Processing of Applications against Russia*. ECtHR – Registrar of the Court, Press Release, ECHR 036 (2023), 2023. február 3. Online: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=003-7559628-10388013&filename=Future%20processing%20of%20applications%20against%20Russia.pdf>
- ECHR Orders Russia to Pay Over 129 Million Euros to Georgia (2023). *Civil.ge*, 2023. április. 28. Online: <https://civil.ge/archives/539395>
- ECtHR Obligated Russia to Pay about 130 Million Euros for Violations after Attack on Georgia (2023). *European Pravda*, 2023. április. 28. Online: www.eurointegration.com.ua/eng/news/2023/04/28/7160658/
- EMTSEVA, Julia (2023): The Withdrawal Mystery Solved: How the European Court of Human Rights Decided to Move Forward with the Cases against Russia. *EJLL:Talk! Blog of the European Journal of International Law*, 2023. február 8. Online: www.ejlltalk.org/the-withdrawal-mystery-solved-how-the-european-court-of-human-rights-decided-to-move-forward-with-the-cases-against-russia/
- European Court of Human Rights, Cour européenne des droits de l'homme*. Online: www.echr.coe.int/
- European Implementation Network: *Countries*. Online: www.einnetwork.org/countries-overview
- European Implementation Network: *Overview of the Network*. Online: www.einnetwork.org/implementation-activities
- HÁRS András (2023): Avenues for Establishing Criminal Responsibility for International Crimes Committed during the Russo-Ukrainian Armed Conflict. *População e Sociedade CEPESÉ Porto*, 39. Online: www.cepese.pt/portal/pt/publicacoes/obras/populacao-e-sociedade-n-o-39/avenues-for-establishing-criminal-responsibility-for-international-crimes-committed-during-the-russo-ukrainian-armed-conflic/avenues-for-establishing-criminal-responsibility-for-international-crimes-committed-during-the-russo-ukrainian-armed-conflic/@@display-file/file/Revista%2039%20E2%80%93201.pdf
- Home-Committee of Ministers* [é. n.]. Online: www.coe.int/en/web/cm
- International Criminal Court: *Trust Fund for Victims*. Online: www.icc-cpi.int/tfv
- Kizárta tagjai közül Oroszországot az Európa Tanács* (2022): Online: https://hvg.hu/vilag/20220316_europa_tanacs_oroszorszag_kizaras

- KOCH, Tim – SOMERS-JOCE, Cassandra – ROWLAND, Emma (2022): Enacting ECHR Compliant Measures to Confiscate Property: Imposing Sanctions on Russian Oligarchs for the Invasion of Ukraine. *Faculty of Law Blogs, University of Oxford*, 2022. március 11. Online: <https://blogs.law.ox.ac.uk/research-and-subject-groups/property-law/blog/2022/03/enacting-echr-compliant-measures-confiscate>
- KOROTEEV, Kirill (2022): Moving on in Strasbourg. *Verfassungsblog*, 2022. december 12. Online: <https://verfassungsblog.de/moving-on-in-strasbourg/>
- KURNOSOV, Dmitry (2023): No Easy Way Out: The Strasbourg Court and Legacy Russian Cases. *Strasbourg Observers*, 2023. március 24. Online: https://strasbourgobservers.com/2023/03/24/no-easy-way-out-the-strasbourg-court-and-legacy-russian-cases/#_ednref2
- LATTMANN Tamás (2023): From Partner to Pariah: The Changing Position of Russia in Terms of International Law. In MADLOVICS Bálint – MAGYAR Bálint (szerk.): *Russia's Imperial Endeavor and Its Geopolitical Consequences: The Russia-Ukraine War, Vol. II*. Budapest – Vienna – New York: Central European University Press, 183–198. Online: <https://doi.org/10.1515/9789633866528-010>
- LAWSON, Rick (2022): 'They can Destroy our Houses. But They cannot Destroy Our Values.' The Response of the Council of Europe to the Russian Invasion in Ukraine. *Leiden Law Blog*, 2022. március 17. Online: www.leidenlawblog.nl/articles/they-may-destroy-our-houses-but-they-cannot-destroy-our-values
- LEACH, Philip (2022): A Time of Reckoning? Russia and the Council of Europe. *Strasbourg Observers*, 2022. március 17. Online: <https://strasbourgobservers.com/2022/03/17/a-time-of-reckoning-russia-and-the-council-of-europe/>
- NAGY Noémi (2023): The Case of David vs. Goliath? Reflections on the International Regulation of the Use of Force in Relation to the Russia-Ukraine Conflict. In PEÑA, Juan Cayón – RAMÍREZ, J. Martín (szerk.): *Threats to Peace and International Security: Asia versus West. Advanced Sciences and Technologies for Security Applications*. [H. n.]: Springer. Online: https://doi.org/10.1007/978-3-031-28336-9_3
- Oroszország kilép az Európa Tanácsból (2022). *Hirado.hu*, 2022. március 15. Online: <https://hirado.hu/kulfold/cikk/2022/03/15/oroszorszag-kilep-az-europa-tanacsbol>
- Oroszország kilépett az Európa Tanácsból, ahonnan amúgy is ki akarták rúgni (2022). *Hvg.hu*, 2022. március 16. Online: https://hvg.hu/gazdasag/20220316_oroszorszag_europa_tanacs_ukrajna_haboru
- Oroszországot kizárták az Európa Tanácsból (2022). *Portfolio.hu*, 2022. március 16. Online: www.portfolio.hu/global/20220316/oroszorszagot-kizartak-az-europa-tanacsbol-533541
- PACZOLAY Péter (2021): Előszó. In SONNEVEND Pál – BODNÁR Eszter (szerk.): *Az Emberi Jogok Európai Egyezményének kommentárja*. Budapest: HVG-ORAC, XVII–XXI.
- PADSKOCIMAITE, Ausra (2023): Execution of the ECtHR's Judgments against Russia: Some Legal (and Political) Aspects. *Strasbourg Observers*, 2023. május 15. Online: <https://strasbourgobservers.com/2023/05/15/execution-of-the-ecthrs-judgments-against-russia-some-legal-and-political-aspects/>
- Parliamentary Assembly of the Council of Europe [é. n.]. Online: <https://pace.coe.int/en/>
- Parliamentary Assembly of the Council of Europe (PACE) (2022): *Consequences of the Russian Federation's Aggression against Ukraine*. Opinion 300 (2022). 2022. március 15. Online: <https://pace.coe.int/en/files/29885/html>
- POMERANZ, William E. (2012): Uneasy Partners: Russia and the European Court of Human Rights. *Human Rights Brief*, 19(3). Online: www.corteidh.or.cr/tablas/r29628.pdf

Presidential decree (1996). No. 724 of 16 May 1996 (Oroszország).

QUELL, Molly (2023): One Year after Russian Expulsion from Top European Human Rights Body, Ukraine War Rages On. *Courthouse News Service*, 2023. szeptember 15. Online: www.courthousenews.com/one-year-after-russian-expulsion-from-top-european-human-rights-body-ukraine-war-rages-on/

Resolution of the European Court of Human Rights (2022). 2022. szeptember 5. Online: www.echr.coe.int/documents/d/echr/Resolution_ECHR_cessation_Russia_Convention_20220916_ENG

Resolution of the European Court of Human Rights on the Consequences of the Cessation of Membership of the Russian Federation to the Council of Europe in Light of Article 58 of the European Convention on Human Rights (2022). 2022. március 22. Online: <https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#%7B%22itemid%22:%5B%222003-7292928-9939876%22%5D%7D>

RISINI, Isabella – FORDE, Andrew (2022): Parting Paths – Russia’s Inevitable Exit from the Council of Europe. *Völkerrechtsblog*, 2022. március 12. Online: <https://voelkerrechtsblog.org/parting-paths-russias-inevitable-exit-from-the-council-of-europe/>

Rules of Court (2023). European Court of Human Rights, Registry of the Court, 2023, Strasbourg. Online: www.echr.coe.int/documents/d/echr/Rules_Court_ENG

Russia Quits Europe’s Rule of Law Body, Sparking Questions Over Death Penalty (2022). *The Moscow Times*, 2022. március 10. Online: www.themoscowtimes.com/2022/03/10/russia-quits-europes-rule-of-law-body-sparking-questions-over-death-penalty-a76854

Russian Federation Stakeholder Report for the United Nations Universal Periodic Review: The Death Penalty (2023). Submitted by The Advocates for Human Rights and The World Coalition Against the Death Penalty for the 44th Session of the Working Group on the Universal Periodic Review October-November 2023, Submitted 5 April 2023. Online: www.theadvocatesforhumanrights.org/Res/Russia%20UPR%20DP%20FINAL%202023.pdf

Russia’s Withdrawal from Council of Europe a Tragedy for Victims of Kremlin’s Abuses (2022). *Amnesty International*, 2022. március 15. Online: www.amnesty.org/en/latest/news/2022/03/russias-withdrawal-from-council-of-europe-a-tragedy-for-victims-of-kremlins-abuses/

SEBŐK Noémi (2017): Az Oroszországi Föderáció Alkotmánybíróságának hatásköre az Emberi Jogok Európai Bírósága döntéseinek felülvizsgálatára. *Parlamentis Szemle*, 2(1). Online: <https://parlamentiszemle.hu/wp-content/uploads/2017/10/parlamentiszemle-parlamentiszemle.hu-20171-lapszam-sebok-n.pdf>

SKOBLIK, Konstantin (2023): The Human Rights Backlash in Criminal Justice: The Case of Russia’s Exit from the European Convention on Human Rights. *EJIL:Talk! Blog of the European Journal of International Law*, 2023. augusztus 1. Online: www.ejiltalk.org/the-human-rights-backlash-in-criminal-justice-the-case-of-russias-exit-from-the-european-convention-on-human-rights/

The Budapest Declaration for a Greater Europe without Dividing Lines (1999). Council of Europe, Committee of Ministers, adopted on 7 May 1999, at its 104th session. Online: <https://rm.coe.int/16805e305c>

The ECHR in Facts & Figures 2021 (2022). European Court of Human Rights Public Relations Unit, February 2022. Online: www.echr.coe.int/en/web/echr/facts-and-figures-and-overview

TÓTH-FERENCI Adrienn (2022): Az emberi jogi szervezet esete a nagyhatalmi politikával. Az Európa Tanács dilemmája és döntése Oroszország kizárásáról. *Külföldi Szemle*, 21(3), 19–52. Online: https://doi.org/10.47707/Kulugyi_Szemle.2022.3.2

Jogszabályok

1956. évi I. törvény az Egyesült Nemzetek Alapokmányának törvénybe iktatásáról. Lásd továbbá az Egyesült Nemzetek Szerződési Gyűjteményében: <https://treaties.un.org/doc/publication/ctc/uncharter.pdf>
1991. évi LXXI. törvény az Európa Tanács 1949. évi május 5-én, Londonban aláírt Alapszabályának kihirdetéséről. Lásd továbbá az Egyesült Nemzetek Szerződési Gyűjteményében: https://treaties.un.org/Pages/showDetails.aspx?objid=0800000280156b2e&clang=_en; lásd még: European Treaty Series No. 001.
1993. évi XXXI. törvény az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény és az ahhoz tartozó nyolc kiegészítő jegyzőkönyv kihirdetéséről. Lásd továbbá az Egyesült Nemzetek Szerződési Gyűjteményében: <https://treaties.un.org/pages/showDetails.aspx?objid=080000028014a40b>; lásd még: European Treaty Series No. 005, illetve egyéb információkat és a magyar kihirdető jogszabály után született további jegyzőkönyveket: European Court of Human Rights: *European Convention on Human Rights*. Online: www.echr.coe.int/european-convention-on-human-rights

Bírósági döntések

- Anchugov and Gladkov v. Russia*. ECtHR, 2013. 07. 04. Application No. 1157/04, 15162/05.
- Ecodefence and Others v. Russia*. ECtHR, 2022. 06. 14. Application No. 9988/13.
- Fedotova and Others v. Russia*. ECtHR, Grand Chamber, Judgment, 2023. 01. 17. Application No. 40792/10, 30538/14, 43439/10.
- Georgia v. Russia (II)*. ECtHR, Grand Chamber, Judgment (Just satisfaction), 2023. 04. 28. Application No. 38263/08.
- Kutayev v. Russia*. ECtHR, Chamber, Judgment, 2023. 01. 24. Application No. 17912/15.
- Neftyanaya Kompaniya Yukos v. Russia*. ECtHR, 2014. 07. 31. Application No. 14902/04.
- Svetova and Others v. Russia*. ECtHR, Chamber, Judgment, 2023. 01. 24. Application No. 54714/17.
- Ukraine and the Netherlands v. Russia*. ECtHR, Grand Chamber, Decision, 2023. 01. 25. Application No. 8019/16, 43800/14 and 28525/20.